

Подредба на частите на речта с оглед на синтактичната им функция в съвременния български език

MERY LAKOVA

THE ARRANGEMENT OF THE PARTS OF SPEECH IN THE BULGARIAN LANGUAGE WITH RESPECT OF THEIR SYNTACTIC FUNCTIONS

(Summary)

The article describes the parts of speech from the more independent syntactic level to the most minor one. The parts of speech in Bulgarian as it is known, are ten. Every one of these parts has its own position (level), gerunds and participles, incl.

От трудовете на О. Йесперсен произхожда идеята, че частите на речта са се обособили въз основа на частите на изречението. Това подсказва, че когато се опитваме да опишем частите на речта, можем да се основаваме на синтактичните им функции в следния смисъл. Нека вземем предвид доколко дадена част на речта може да бъде оформяща изречение или пък да бъде синтактична фраза в смисъла на генеративно-трансформационната граматика на Н. Чомски (Чомски 1993). За българския език генеративно-трансформационна граматика е изработена най-напред от Й. Пенчев в „Строеж на българското изречение“ (1984), „Български синтаксис. Управление и свързване“ (1993), „Съвременен български език, част Синтаксис“ (1998), като целият том е от Т. Бояджиев, Ив. Куцаров и Й. Пенчев. По-късно излязоха от печат още „Българският синтаксис – познат и непознат“ от П. Бъркалова (1997) и „Лекции по езикознание“ (2000) от Ил. Кръпова.

Наблюденията върху частите на речта в българския език с оглед на техните синтактични възможности показват, че е възможно да бъде построена йерархия (подредба), като се започне от синтактично най-независимите и постепенно се върви към по-зависимите в синтактично отношение части на речта.

Оказва се, че на най-високото равнище трябва да се разположи частта на речта междуметие, тъй като една от синтактичните възможни употреби на междуметието е то да бъде самостоятелно изречение. Нека приведем и дефиницията за междуметие от ГСБКЕ. Т. II. Морфология „Междуметието е неизменяема дума, с която се изразява непосредно чувство или

емоционално-волева подбуда“ (с. 467). Например междуметието *ха* може да образува самостоятелното изречение *Ха!* със значение ‘изразяване на изненада от нещо гледано или чуто от друго лице’. Трябва да се отбележи, че междуметията не назовават извънезикова ситуация, както е при изреченията с лексикално пълнозначни думи, а изразяват някакво отношение на говорещия към наблюдавана извънезикова ситуация или към реплика от страна на преждеговорещ. Към същото равнище се отнасят и следните частици, които могат да образуват самостоятелно изречение: *Да* – за утвърждение, и *Не* – за отричане, спрямо реплика, произнесена от преждеговорещ; и *Ето*, придружено с показване на нещо, като от ситуацията става ясно за какво се говори.

На непосредствено подредното равнище може да бъдат разположени частиците, доколкото е възможно някои от тях могат да се отнасят към цяло изречение. Както пише в ГСБКЕ. Т. II. (1983) „частиците са неизменяеми лексикални единици, те са служебни думи, свързани са смислово с отделни думи или словосъчетания в рамките на изречението“ (с. 476). Трябва да се добави, че съществуват и частици, които се отнасят към цяло изречение, например: *И младежите, и девойките ще участват в състезанието, де*. Към това равнище се отнасят и случаите, когато дадено междуметие образува една от съставките на сложно съчинено изречение, напр.: *Ех, вече става пладне!*